

Regeringskansliet
Kulturdepartementet
103 33 Stockholm

Remissvar

Demokratis skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi

Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, lämnar härmed sitt yttrande över rapporten Demokratis skattkammare - förslag till en nationell biblioteksstrategi

MTM yttrar sig över de delar av betänkandet som rör myndighetens verksamhetsområde.

Om MTM

MTM arbetar för att alla ska ha tillgång till litteratur, nyheter och samhällsinformation utifrån vars och ens förutsättningar, oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning.

MTM producerar och förmedlar tillgängliga medier i form av talböcker, punktskriftsböcker och e-textböcker till personer med funktionsnedsättning som ger läsnedsättning. Detta görs i enlighet med 17 § upphovsrättslagen. MTM distribuerar också teckenspråkig litteratur för personer som är döva eller har en hörselnedsättning.

MTM förbättrar tillgången till innehållet i dagstidningar för personer med en funktionsnedsättning som gör att de inte kan ta del av en vanlig dagstidning. Detta görs i enlighet med 19 § förordningen (2013:9) om taltidningar och mottagarutrustning. Orsaken kan till exempel vara synnedsättning, dyslexi, afasi eller neurologisk skada. Myndigheten producerar också både taltidningar och punktskriftstidningar utan skriftlig förlaga.

MTM ansvarar för utgivningen av den lättlästa nyhetstidningen 8 Sidor och lättläst litteratur genom LL-förlaget.

Med utgångspunkt i diskrimineringslagen, där bristande tillgänglighet definieras som en grund för diskriminering, utgör tillgängliga medier en förutsättning för att garantera den enskildes demokratiska rätt till information och nyheter. För att ett inkluderande och tillgängligt samhälle ska bli verklighet krävs det att alla medborgare kan ta del av samma medier och vid samma tidpunkt.

Sammanfattning

MTM ställer sig bakom förslaget att MTM bör få ett tydligare uppdrag att stödja universella lösningar på den kommersiella marknaden för de tjänster som myndigheten idag tillhandahåller. Det innebär att produkter, miljöer, program och tjänster ska kunna användas av alla utan behov av anpassning eller specialutformning. Frågan ägs alltså av alla marknadens aktörer, där bland annat förlag och bibliotek ingår, och inte enbart av MTM.

MTM anser att en Nationell biblioteksstrategi bör innehålla förslag på ett hållbart litterärt stöd för döva och personer med hörselnedsättning. Teckenspråket är det första språket för döva. Med utgångspunkt i den demokratiska rätten till information utifrån individens förutsättningar anser MTM att de formuleringar i rapporten som beskriver de nationella minoritetsspråken borde kompletteras med teckenspråk. Ambitionen är att all utgivning på teckenspråk ska vara tillgänglig via alla bibliotek. En utvecklad produktion av teckenspråkig litteratur i MTM:s regi kräver en översyn av MTM:s instruktion. MTM har för avsikt att titta närmare på behovet av en sådan översyn i samband med utvärdering av nu pågående pilotprojekt på MTM gällande produktion av teckenspråkig litteratur.

MTM betonar vikten av att biblioteken utvecklar metoder för att nå dem som idag inte känner till vad biblioteken kan erbjuda eller av praktiska skäl är förhindrade att använda dem.

MTM anser att det krävs en ökad digital kompetens hos bibliotekssektorn. Nya digitala tjänster, produkter och verktyg uppstår regelbundet, vilket kräver kontinuerlig omvärldsbevakning och uppdatering inom området. Den demokratiska rätten till information kräver tillgänglighet för alla oavsett funktionsförmåga.

MTM vill poängtera bibliotekens roll för att minska läsklyftor och är mycket positiva till att det lyfts i rapporten. MTM stödjer också rapportens ståndpunkt att biblioteken, genom läsfrämjande aktiviteter och åtkomst till tillgängliga medier, ska möjliggöra för användarna att fullt ut delta i samhället och få tillgång till samma information som övriga medborgare.

För MTM innebär läsfrämjande att främja tillgänglig läsning för att ge alla möjlighet till att både kunna och vilja läsa. MTM understryker att ett läsfrämjande arbete måste inkludera tillgänglig läsning för att ge alla möjlighet till att både kunna och vilja läsa. MTM vill tillsammans med biblioteken, myndigheter och andra aktörer som arbetar med läsfrämjande samverka för att tillgänglig läsning blir en del av allt läsfrämjande arbete.

MTM vill särskilt poängtera betydelsen av en sammanhållen kedja av utbildningsbibliotek för personer i behov av tillgänglig läsning utifrån egna behov, då utbildningsbibliotek främjar förståelsen för och förmedlingen av tillgänglig läsning i olika delar av livet.

MTM förordar att samtliga digitala tjänster som utvecklas med allmänna medel ska möta upp mot aktuella krav på tillgänglighet och att de ska utgå från öppna och etablerade standarder vad gäller teknikneutralitet och plattformsoberoende, samt att materialet ska vara tillgängligt både till utförande och till innehållet så att alla kan ta del av dem oavsett funktionsförmåga.

MTM stödjer förslaget att de nya böcker som får litteratur- eller distributionstöd bör digitaliseras vid utgivningen och framhåller vikten av att digitaliseringen sker i

ett tillgängligt format och utgår från öppna och etablerade standarder vad gäller teknikneutralitet och plattformsoberoende.

MTM förordar förslaget om att den nationella biblioteksmyndigheten tillsammans med MTM (vad gäller tillgänglighet) kan ha ett samlat ansvar över gemensamma digitala tjänster utan att vara ensamma genomförare och utvecklare.

MTM framhåller vikten av samverkan, gemensam infrastruktur och samordning för att användaren ska få det stöd hen behöver från det allmänna biblioteksväsendet oavsett vilken del av landet hen befinner sig.

Myndighetens synpunkter

Inledning

MTM:s yttrande vilar på FN:s konventioner (deklaration om mänskliga rättigheter, konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning samt barnkonventionen), Agenda 2030, bibliotekslagens 4 §, skollagens 36 §, samt tillgänglighetsdirektivet (European Accessibility Act) vilket blir svensk lag 2025.

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning fokuserar på icke-diskriminering och listar nödvändiga åtgärder för att personer med funktionsnedsättning ska kunna åtnjuta såväl medborgerliga och politiska som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

MTM:s synpunkter på denna rapport utgår från myndighetens portalparagraf att MTM ska "arbeta för att alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation utifrån vars och ens förutsättningar oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning, MTM har också i uppdrag att "i samverkan med bibliotek och skolor i landet arbeta för att personer med funktionsnedsättning ska få tillgång till sådana exemplar av litterära verk som de behöver för att kunna ta del av verken...". Därutöver har MTM ett särskilt uppdrag att "inom sitt verksamhetsområde lämna information och råd till bibliotek och organisationer". Fokus på MTM:s inspel ligger därför på de användare som via biblioteken får eller bör få stöd och hjälp till tillgänglig läsning och information.

FN:s konvention om barns rättigheter anger bland annat att konventionsstaterna ska erkänna barns rätt till utbildning och säkerställa att barn och unga, oavsett funktionsförmåga eller språklig minoritet, också ska garanteras rätt att fritt delta i det kulturella livet på lika möjligheter.

MTM ser det som positivt att rapporten utgår från de mål som FN satt upp i Agenda 2030 som rör tillgång till trovärdig information där förmågan att ta till sig och hantera information är en förutsättning. Biblioteken har här en viktig roll. Rapporten refererar även till den internationella biblioteksorganisationen IFLA:s vision där biblioteken ger fria möjligheter för lärande och läsande, är öppna för omvärlden, lever i delaktighet med användarna och bjuder in dem som ännu inte använder biblioteksverksamheterna. MTM menar att detta är en förutsättning för ett starkt och samlat biblioteksväsende som inkluderar alla oavsett funktionsförmåga och därmed möjliggör delaktiga samhällen.

Bibliotekens skyldighet att ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning lyfts i bibliotekslagens 4 §. Skollagens 36 § anger att elever ska

ha tillgång till skolbibliotek. Båda dessa paragrafer utgör ett fundament i rätten till information och är särskilt viktiga för personer i behov av tillgängliga medier.

I maj 2019 fattade EU beslut om European Accessibility Act (tillgänglighetsdirektivet), som syftar till att förbättra tillgängligheten hos kommersiella produkter och tjänster. Eftersom direktivet specifikt nämner e-böcker och e-läsare måste förlagsbranschen vidta åtgärder för att se till att deras produkter och tjänster är tillgängliga senast 2025.

Demokrati

Inledning

Rapporten tar utgångspunkt i regeringsformens inledande paragrafer för att lyfta fram bibliotekens betydelse för det demokratiska samhället. MTM håller med om att paragrafernas innehåll har en viktig innebörd för biblioteksväsendet men anser att 2 § bör återges i sin helhet. I inledningen av femte stycket anges nämligen följande: *Det allmänna ska verka för att alla människor ska kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället och för att barns rätt tas till vara.*

Tillgänglighet

MTM delar rapportens uppfattning att alla människor ska ha tillgång till bibliotek och att tillgången till biblioteksverksamheten ska vara god och jämlik utifrån följande aspekter: fysisk, kognitiv, språklig, kunskapsmässig, psykosocial, administrativ och ekonomisk tillgänglighet. Alla har rätt att få ta del av den biblioteksverksamhet som de har behov av och utifrån sina egna förutsättningar.

MTM ställer sig positiv till rapportens förslag att biblioteken bör utveckla metoder för att nå dem som idag inte känner till vad biblioteken kan erbjuda eller av praktiska skäl är förhindrade att använda dem.

Integration och inkludering

Enligt språklagen (2009:600) ges det svenska teckenspråket samma status som Sveriges fem minoritetsspråk. I § 9 anges att "Det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja det svenska teckenspråket." Detta berör också det allmänna biblioteksväsendet.

Redan 2006 års betänkande *Teckenspråk och teckenspråkiga: översyn av teckenspråkets ställning (SOU 2006:54)* föreslog att MTM borde ha ansvaret för teckenspråkig litteratur och att medel borde frigöras för översättning av teckenspråkig litteratur.

MTM:s *förordning med instruktion för Myndigheten för tillgängliga medier (2010:769)* innehåller två punkter som anger myndighetens uppdrag i förhållande till döva och personer med hörselskada. MTM ska *främja teckenspråkig litteratur samt ha en central utskrivningstjänst av punktskrift för dövblinda. Förordning (2014:1584).*

2013 utreddes MTM:s uppdrag i frågan, vilket presenterades i rapporten *Tid för teckenspråk – utredning om teckenspråkig läsning*. I den ber MTM om ett utvidgat uppdrag för att kunna producera teckenspråkig litteratur. Rapporten ledde dock inte till något sådant uppdrag.

Under 2019 genomför MTM ett pilotprojekt för att framställa en eller flera skönlitterära titlar tillgängliga på bland annat lättläst svenskt teckenspråk.

Pilotprojektet ska också utreda förutsättningarna för att utveckla produktion av teckenspråkig litteratur.

En Nationell biblioteksstrategi bör innehålla förslag på ett hållbart litterärt stöd för döva och personer med hörselnedsättning. Teckenspråket är det första språket för döva. Med utgångspunkt i den demokratiska rätten till information utifrån individens förutsättningar anser MTM att de formuleringar i rapporten som beskriver de nationella minoritetsspråken borde kompletteras med teckenspråk. Döva och personer med hörselnedsättning ska kunna behålla och utveckla sitt språk och kultur i Sverige. Ambitionen är att all utgivning på teckenspråk ska vara tillgänglig via alla bibliotek.

En utvecklad produktion av teckenspråkig litteratur i MTM:s regi, kräver en översyn av MTM:s instruktion. Idag är den endast inriktad på främjande av teckenspråkig litteratur. MTM har dock för avsikt att titta närmare på behovet av en sådan översyn i samband med utvärderingen av det nu pågående pilotprojektet gällande produktion av teckenspråkig litteratur.

Funktionsrätt

Rapporten lyfter fram att det är en demokratifråga att alla ska kunna ta del av bibliotekens resurser på lika villkor. Biblioteken ska skapa förutsättningar för det genom bemötande och tillgängliggörande av bibliotekens resurser, något även MTM anser nödvändigt.

MTM verkar för att marknaden ska ta sitt ansvar och producera medier i ett tillgängligt format från början, s.k. universell utformning. Det innebär att produkter, miljöer, program och tjänster ska kunna användas av alla utan behov av anpassning eller specialutformning. Frågan ägs alltså av alla marknadens aktörer, där bland annat förlag och bibliotek ingår, och inte enbart av MTM. MTM vill däremot vara ett stöd för andra aktörer vid utformande av produkter och tjänster som syftar till att skapa möjligheter till tillgänglig läsning.

Rapporten föreslår att MTM bör få ett tydligare uppdrag att stödja kommersiella universella lösningar för de tjänster som myndigheten idag tillhandahåller. MTM ställer sig mycket positiv till detta förslag.

Samhällets öppna rum

Tillgänglighet

Rapporten lyfter fram att i bibliotekens öppna rum ska alla ges möjlighet till att ta del av digitaliserade medier.

MTM anser att detta kräver en ökad digital kompetens hos bibliotekssektorn. Nya digitala tjänster, produkter och verktyg uppstår regelbundet vilket kräver kontinuerlig omvärldsbevakning och uppdatering inom området. Den demokratiska rätten till information kräver tillgänglighet för alla oavsett funktionsförmåga.

MTM understryker vikten av rapportens slutsatser att biblioteken har en stor och nödvändig roll att spela för att överbrygga de digitala klyftorna samt till att en kontinuerlig kompetensutveckling måste genomföras så att bibliotekens personal kan följa den digitala utvecklingen.

Läsning

Inledning

MTM ser positivt på att rapporten lyfter fram att det är en demokratifråga att alla medborgare har möjlighet att kunna läsa på lika villkor och inte minst att förstå vad de läser. Rapporten menar även att det är en förutsättning för aktivt deltagande i det demokratiska samhället, vilket även MTM ställer sig bakom. Formuleringen "Oavsett om läsningen sker via ögon, öron eller fingrar är läskunnighet och läsförståelse nödvändigt för att förstå och hantera omvärlden" sammanfattar tydligt denna förståelse.

MTM ser positivt på att det vidgade textbegreppet lyfts fram som en naturlig del i bibliotekens verksamhet. Det visar att innehållet och berättelsen är det centrala, inte formatet. MTM vill här särskilt framhålla vikten av att integrera ett tillgänglighetsperspektiv inom det vidgade textbegreppet. Läsning sker på många sätt – och alla sätt är lika riktiga.

Läslust och läsfärdighet

MTM ser positivt på att den fria läsningen och vikten av läsningens betydelse för hälsa och livskvalitet betonas i rapporten. MTM vill framhålla vikten av att ha tillgång till läsning under hela livet oavsett funktionsförmåga. För att alla ska kunna ta del av läsningen behövs åtkomst till tillgängliga medier samt verktyg och vägledning för att kunna ta del av dessa.

MTM vill poängtera bibliotekens roll för att minska läsklyftor och är mycket positiv till att det lyfts i rapporten. MTM stödjer också rapportens ståndpunkt att biblioteken, genom läsfrämjande aktiviteter och åtkomst till tillgängliga medier, ska möjliggöra för användarna att fullt ut delta i samhället och få tillgång till samma information som övriga medborgare.

Rapporten lyfter att i bibliotekens uppgifter ingår främjande av läsning och tillgång till litteratur. MTM understryker att ett läsfrämjande arbete måste inkludera tillgänglig läsning för att ge alla möjlighet till att både kunna och vilja läsa. MTM vill tillsammans med biblioteken, myndigheter och andra aktörer som arbetar med läsfrämjande samverka för att tillgänglig läsning blir en del av allt läsfrämjande arbete.

Barns läsning

Rapporten framhåller att läsning stimuleras genom att erbjuda såväl litteratur som verksamhet, en uppfattning som MTM delar. Liksom rapporten anser MTM att sambandet mellan läsförmåga och läslust samt faktiska läsvanor, är viktigt.

Rapporten menar att bibliotekens betydelse för barn med språkliga svårigheter och läsproblem samt barn med funktionsnedsättning, kan uppmärksammas mer, något som MTM håller med om. MTM vill även understryka vikten av att fler barn och unga, oavsett funktionsförmåga, får tillgång till läsning och information utifrån sina egna förutsättningar, till exempel tillgängliga medier och tillgänglig läsning. I samverkansarbetet kring de små barnens språkutveckling och intresse för ord och bild vill MTM även framhålla betydelsen av tillgång till taktila bilderböcker.

Vuxnas läsning

Rapporten uppmuntrar till samverkan mellan bibliotek, andra professioner och samhällsinstanser när det gäller läsning och inspiration till läsning. MTM ställer sig positiv till det och anser att det bör uppmuntras. MTM menar också att det är mycket viktigt för en bestående och verklig förändring att det sker en samverkan mellan alla myndigheter som inom sina uppdrag hanterar läsning och litteratur.

Lärande

Rapporten lyfter fram betydelsen av en sammanhållen kedja av utbildningsbibliotek. MTM vill särskilt poängtera betydelsen av detta för personer i behov av tillgänglig läsning utifrån egna behov, då utbildningsbibliotek främjar förståelsen för och förmedlingen av tillgänglig läsning i olika delar av livet.

Skolbibliotek som funktion

MTM utgår från skollagens 36 § och instämmer i rapportens slutsats att skolan behöver en utbyggd och välfinansierad skolbiblioteksverksamhet där pedagogik är en integrerad del i verksamheten. MTM menar att en väl utbyggd och fungerande skolbiblioteksverksamhet krävs för att fullt ut främja förståelsen för och förmedlingen av tillgänglig läsning.

Vuxenutbildning

MTM ställer sig positiv till rapportens slutsats och vill lyfta vikten av att vuxenutbildningarnas biblioteksverksamhet rustas upp och kommunernas ansvar tydliggörs. MTM vill påpeka risken i att en illa resurssatt biblioteksverksamhet på vuxenutbildningar innebär särskilt negativa konsekvenser för personer i behov av tillgänglig läsning.

Forskning

Specialbibliotekens stöd till forskning

I rapporten lyfts specialbibliotekens viktiga roll som resurs och kanal för öppen vetenskap. Den föreslår att de offentligt finansierade specialbibliotekens kompetenser och samlingar ska vara tillgängliga för alla bland annat genom digitalisering. MTM instämmer i detta och vill understryka att det digitala materialet måste finnas i tillgängligt format så att alla ska kunna ta del av det.

MTM förordar att samtliga digitala tjänster som utvecklas med allmänna medel ska möta upp mot aktuella krav på tillgänglighet och att de ska utgå från öppna och etablerade standarder vad gäller teknikneutralitet och plattformsoberoende, samt att materialet ska vara tillgängligt både till utförande och innehåll så att alla kan ta del av dem oavsett funktionsförmåga.

Öppen vetenskap

MTM ställer sig positiv till hur utvecklingen mot öppen tillgång inom svensk forskning och forskningsbibliotekens roll beskrivs i rapporten. För att uppnå verklig tillgänglighet till forskningslitteratur behöver svensk open access-publicering utgå från principer om universell utformning. MTM avser att samverka med forskningsbiblioteken och andra aktörer för att tillgodose att utformningen av öppet tillgängliga publikationer utgår från format och standarder som möjliggör läsning för alla oavsett funktionsförmåga.

Nationella digitala bibliotekstjänster

Inledning

MTM ställer sig positiv till att rapporten lyfter behovet av digitalisering av medier och tjänster. Digitalisering ökar förutsättningarna för personer med funktionsnedsättning att ta del av verksamheten på lika villkor och utifrån individuella behov.

Gemensamma tjänster

MTM delar rapportens slutsatser när det gäller att Sverige bör bygga gemensamma nationella digitala tjänster anpassade för olika målgrupper. Vi ser oss som en självklar samarbetspartner vad gäller tillgänglighet och medverkar gärna i en framtida diskussion kring främjande av kommersiella produkter och tjänster.

MTM stödjer förslaget om att den nationella biblioteksmyndigheten tillsammans med MTM (vad gäller tillgänglighet) kan ha ett samlat ansvar över gemensamma digitala tjänster utan att vara ensamma genomförare och utvecklare.

Historiska samlingar

MTM anser att det är ett ovillkorligt krav att de historiska samlingar som digitaliseras tillhandahålls i tillgängligt format och utgår från öppna och etablerade standarder vad gäller teknikneutralitet och plattformsoberoende.

Avtalslicenser

Rapporten föreslår att de nya böcker som får litteratur- eller distributionsstöd bör digitaliseras vid utgivning. MTM instämmer i förslaget och vill framhålla vikten av att böckerna tillgängliggörs i ett tillgängligt format och utgår från öppna och etablerade standarder vad gäller teknikneutralitet och plattformsoberoende.

Gemensam infrastruktur

Inledning

Rapporten slår fast att en grundläggande infrastruktur är en garanti för allas lika tillgång till medier. Vidare lyfts vikten av samverkan mellan olika bibliotekstyper och nivåer, gemensamt ägande av mediebeståndet och en samordnad förvaltning för att användaren ska få tillgång till de medier de har behov av genom fjärrlån eller digitala tjänster.

MTM instämmer i behovet av samverkan, gemensam infrastruktur och samordning för att användaren ska få det stöd hen behöver från det allmänna biblioteksväsendet oavsett vilken del av landet hen befinner sig.

Föredragande i detta ärende har varit Helena Kettner Rudberg, enhetschef, Tobias Willstedt, handläggare, Hillevi Andreasson, handläggare och Anne Stigell, senior rådgivare.

Magnus Larsson
Generaldirektör